

TEORIA SOCIALĂ A ÎNVĂȚĂRII A LUI ALBERT BANDURA. IMPLICAȚII ÎN CONSTRUIREA MODELELOR PEDAGOGICE

Marin DRĂMNESCU

Universitatea Lumina, București, România

Social learning is related mostly by the name of the American psychologist Albert Bandura. According to him, only a part of human behavior can be explained by classical conditioning, because conditioning theories of learning do not capture social phenomena that occur in real contexts. Thus, Bandura notes that people often learn only looking at the others. Observing others, a man encodes information about their behavior and subsequent occasions using the encoded information as a guide for their actions.

As applicable, this model of learning for educational act goes from the acquisition of verbal behavior (eg, language acquisition through imitation of adult verbal behavior) to the acquisition of motor skills (writing ownership) to the acquisition of social behaviors, and some attitudes held by adult identification. In the same context of educational implications, some authors have shown that the teacher can serve effectively in the classroom as a model for learning by imitation.

Albert Bandura s-a născut la 4 decembrie 1925 în localitatea Mundare, Alberta de Nord, Canada, la aproximativ 50 de mile est de Edmonton, un mic cătun cu aproximativ 400 de locuitori, în mare parte provenind din imigranți din Polonia și Ucraina. El a fost cel mai mic copil și singurul băiat dintre cei șase copii ai unei familii de origine est-europeană. Părinții săi au emigrat în Canada când erau adolescenți, tatăl de la Cracovia, Polonia, iar mama din Ucraina.

Tatăl a fost muncitor la calea ferată, compania Trans-Canada, iar mama a lucrat într-un mic magazin ca vânzătoare. După un timp, din economii au reușit să cumpere un teren, devenind astfel fermieri. Deși vremurile erau extrem de dificile, iar copiii greu de crescut și în condiții de mare severitate și austeritate, părinții lui Bandura nu au neglijat bucuria de a savura viața, așa cum era ea, acordând în tot acest timp o mare importanță familiei.

Părinții săi nu au avut educație formală, dar au acordat o mare atenție educației și nivelului de studii. Astfel, de exemplu, tatăl său a învățat singur să citească în trei limbi (olandeză, rusă și germană pe lângă poloneza nativă), el fiind numit membru în consiliul școlii, din districtul în care au trăit.

Orașelul Mundare în acea perioadă avea doar o singură școală, astfel că toată școlarizarea micului Bandura s-a desfășurat într-un singur loc cu resurse materiale și umane foarte limitate. Din cauza acestor limitări cea mai mare parte a procesului educativ a fost de fapt o *învățare autodirijată* din partea elevului. În ciuda tuturor acestor inconveniente Dr. Bandura a învățat foarte multe despre valoarea și importanța *autodirecționării* încă de la vârste fragede.

Primii ani ai școlii elementare Bandura i-a petrecut în orașul natal. Școala acelor timpuri, fiind mică și neavând decât doi profesori, de multe ori programa de învățare pleca de la inițiativa elevilor. Astfel, de exemplu, întregul curriculum al orelor de matematică a cuprins un manual unic și un singur profesor care se străduia să le citească tuturor elevilor adunați în jurul său.

Pentru Bandura, numărul mic de resurse educaționale s-a dovedit a fi un factor benefic mai degrabă decât unul dificil. „Conținutul manualelor este perisabil, dar instrumentele autodirectoare sunt mai utile peste timp”, a observat Bandura.

La terminarea liceului, după ce a petrecut vacanța de vară la lucru, în Alaska, Bandura s-a înscris la Universitatea British din Columbia. La început a optat pentru un curs introductiv de psihologie, devenind ulterior pasionat de această disciplină. Trei ani mai târziu, în 1949, a absolvit cursurile Universității, obținând Premiul Bolocan în psihologie.

Bandura și-a continuat studiile la Universitatea din Iowa care s-a dovedit a fi esențială pentru studiile sale în psihologie și în special în domeniul teoriei sociale a învățării. A urmat masterul în același domeniu, pe care l-a finalizat în 1951, iar doctoratul în psihologie clinică – în 1952.

După terminarea doctoratului, Bandura a ocupat o poziție postdoctorală la Centrul de Orientare Wichita. Ulterior, în 1953, a acceptat să devină membru al Universității Stanford, unde încă mai activează și astăzi!

Bandura a apreciat Universitatea Stanford ca fiind aproape perfectă datorită filozofiei sale privind viața studențească și activitatea de învățare, datorită colegilor renumiți și a condițiilor climatice excelente.

La Universitatea Stanford s-a simțit întotdeauna în măsură să se dedice oricărui domeniu de cercetare a dorit. Bandura a studiat diferite subiecte de-a lungul anilor, inclusiv *agresiunea la adolescenți* (mai exact el a fost interesat de fenomenul de agresiune la băieții proveniți din familii normale, din clasa de mijloc), *abilitățile copiilor de autodirijare și autorefecție* și, bineînțeles, *autoeficacitatea* (percepția unei persoane despre capacitatea sa de a produce efecte, sau evenimente care îi pot influența viața).

Bandura a devenit faimos pentru experimentul său cu *păpușa Bobo* din anul 1950. În acel moment teoria conform căreia *învățarea este și rezultatul unor întăriri* nu era foarte populară.

În experimentul cu păpușa Bobo, Bandura a prezentat copiilor materiale video cu diferite modele sociale care manifestau un comportament violent sau nonviolent față de o păpușă gonflabilă numită Bobo. Copiii care au vizionat un comportament violent au fost la rândul lor violenți față de păpușă; în timp ce grupul de control a fost foarte puțin violent față de păpușă. Bandura și colegii săi Dorrie și Sheila Ross au demonstrat că modelarea socială este un mod foarte eficient de învățare. Bandura a continuat să includă *modelarea socială* în viziunea sa asupra *teoriei sociale a învățării* care a avut un impact enorm asupra psihologiei în anii 1980. Teoria socială a învățării se axează pe ceea ce oamenii învață din observarea directă și din interacțiunea cu alte persoane.

Albert Bandura este Profesor emerit în psihologie la Universitatea Stanford. Cu o carieră care se întinde pe aproape șase decenii, Bandura este responsabil de contribuții revoluționare în mai multe domenii ale psihologiei, inclusiv teoria cognitivă socială, terapia și psihologia personalității. El, de asemenea, a influențat tranziția între behaviorism și psihologia cognitivă.

Este cunoscut ca inițiator al *teoriei învățării sociale* și al *teoriei autoeficacității*, precum și al cunoscutului experiment cu păpușa Bobo din 1951. Un sondaj din 2002 l-a clasat pe Bandura pe locul al patrulea ca cel mai frecvent citat psiholog din toate timpurile, după B.F Skinner, Sigmund Freud și Jean Piaget. Bandura este considerat unul dintre cei mai mari psihologi în viață și unul dintre cei mai influenți psihologi din toate timpurile.

Modelul psihosocial al învățării

Conexiunile *interdisciplinare* între psihologie și pedagogie și cele dintre acestea și alte domenii, precum logica, sociologia, neurofiziologia, informatica au determinat conturarea unei noi discipline - *știința învățării*. Învățarea poate fi analizată atât dintr-o perspectivă restrânsă la contextul și mediul școlar, cât și la un nivel mai larg, social.

Problematika învățării a fost abordată de numeroase școli de gândire, ceea ce a condus la apariția a numeroase teorii ale învățării, teorii care pot fi grupate în modele: a) *modelul asociaționist* al condiționării clasice; b) *modelul behaviorist* (asociaționist-comportamentist); c) *modelul functionalist-pragmatist*; d) *modelul psihosocial* și altele. În cadrul acestor modele sunt regăsite diverse teorii care descriu și explică mecanismele învățării din punctul de vedere al *cadrelor teoretice* care a fundamentat modelul respectiv.

Modelul psihosocial descrie și explică mecanismele învățării sociale din perspectiva *teoriei sociale a învățării* formulată de Albert Bandura.

Învățarea socială este legată în special de psihologul american Albert Bandura. Potrivit acestuia, numai o parte dintre comportamentele umane pot fi explicate prin condiționarea clasică și condiționarea instrumentală, deoarece teoriile condiționării nu surprind fenomenele de învățare socială ce apar în contexte reale. Astfel, Bandura atrage atenția asupra faptului că *oamenii învață deseori numai privindu-i pe ceilalți* și că multe procese umane de învățare au loc în mod diferit. Prin observarea altora, individul *preia și codează informația* despre comportamentul lor, iar în situații de viață ulterioare, similare sau nu, folosește această informație codată ca factor de susținere sau validare a acțiunilor proprii.

Raportarea la modele și imitarea comportamentului observabil al modelului constituie o formă de învățare prezentă încă de la vârstele cele mai fragede, fiind ulterior întâlnită în variate contexte de viață cotidiană.

În cadrul ciclului *copilăriei* (3–10/11 ani), modelele sunt reprezentate în mod *semnificativ* de persoane adulte (părinți, membri ai familiei, profesori). Începând cu preadolescența (11–14/15 ani) și, mai târziu, în adolescență (14/15–18/19 ani), modelele familiale trec în plan secund, fiind înlocuite de *grupul de aceeași vârstă* (colegi de clasă, prieteni), care le oferă norme, valori de referință și opinii specifice. Deseori, adolescenții

își aleg modelele dintre vedetele cele mai prezente în viața cotidiană (sport, muzică sau mass-media). Modelele pot fi reale, dar și simbolice (cuvinte, idei, acte comportamentale care sunt valorizate social, imagini sau evenimente cu un anumit impact cultural). Unele filme sau materiale video pot să devină puncte de referință pentru o întreagă generație sau mari grupuri umane și să determine asimilarea unor comportamente și interiorizarea unor atitudini.

Urmărind acțiunea modelelor, a tipului lor reacțional, atitudinal și comportamental individul ajunge să înțeleagă ce comportamente sunt valorizate și promovate de către societate și care sunt dezaprobatate sau sancționate.

Pentru Bandura procesul imitației nu are ca rezultat doar producerea unor comportamente mimetice, ci și a unor comportamente inovatoare. Observatorul devine un individ activ, implicat cognitiv în această modalitate de transmitere a comportamentelor și atitudinilor.

Efectele comportamentale ale expunerii la stimulii modelatori sunt: achiziționarea de noi răspunsuri care nu existau anterior în repertoriul comportamental al subiectului, inhibarea răspunsurilor comportamentale deja elaborate și facilitarea manifestării răspunsurilor comportamentale atunci când o impune situația.

Bandura accentuează importanța observării și modelării comportamentelor, atitudinilor și reacțiilor emoționale ale celorlalți. Observarea altora sau preluarea comportamentelor modelelor oferă informații despre alte tipuri reacționale, despre impactul și consecințele lor. Aceste informații devin ulterior repere de acțiune. Teoria învățării sociale descrie comportamentul uman ca fiind rezultatul interacțiunilor reciproce dintre influențele cognitive, de comportament și cele de mediu.

Multe dintre fenomenele de învățare pot apărea prin observarea și analiza comportamentului celorlalți oameni și a consecințelor acestuia pentru cel care analizează. Un individ poate dezvolta *tipare de acțiune intrinsece* prin simpla analiză a performanțelor modelelor apropiate. Răspunsurile emoționale pot fi condiționate de reacțiile afective ale celorlalți, inhibițiile pot fi induse observând comportamentul celor care sunt pedepsiți.

Învățarea socială are drept obiect asimilarea unor modele comportamentale, a noi modele comportamentale, a noi forme și scheme de interacțiune interpersonală și prin aceasta a noi trăsături de personalitate.

În sens larg, toată *învățarea umană este socială* pentru că se petrece în contexte culturale și este dirijată de modelele educaționale. Există o învățare socială în sens restrâns specializată în a face experiența legăturii cu realitatea, cu valorile și normele interpsihologice. În învățarea socială există și un *nivel socioperceptiv*, de imitare spontană, necritică a modelului bazat pe imagini, conduite interpersonale, pe impulsuri motivaționale situative, nivel întâlnit mai ales la vârstele mici. El poate fi întâlnit chiar și la preadolescenți și adolescenți unde nu mai este vorba de lipsa de experiență socială ca la cei mici, ci de absența cultivării pârgiiilor de autocontrol din cauza unui deficit educațional. Există și un *nivel sociognostic* al învățării sociale definitorii pentru adolescenți, ghidat de modelele furnizate de educator în mod conștient. În acest caz, partenerii intercomunică, se interapreciază, se atrag în baza similitudinii unor calități cu profundă rezonanță morală care emerg din interior.

Bandura susține că în toate tipurile de modelare, de la imitarea unei simple acțiuni la reproducerea comportamentului social complex, sunt implicate patru deprinderi mediatore: a) *orientarea atenției* asupra aspectelor relevante ale comportamentului; b) *reținerea trăsăturilor* critice ale performanței mnezice; c) *copierea comportamentului* modelului; d) *motivația* de a reproduce comportamentul observat și justificarea ei sub forma recompensei interne, externe sau substitutivă.

Învățarea socială este întotdeauna o interînvățare și are drept conținut experiențele pe care și le transmit reciproc cei care intră în acțiune în calitatea lor de indivizi, grupuri sau colectivități.

Învățarea după un model nu este doar o simplă problemă de imitație, ci ea implică procesări cognitive complexe. Bandura susține că în procesul de imitație, observatorul achiziționează în primul rând reprezentări simbolice ale răspunsurilor modelului. În observarea modelului și în folosirea informației despre comportamentul modelului pentru producerea unui răspuns imitativ sunt implicate următoarele procese:

- a) *procesele prosexice sau de atenție*, întrucât este necesară orientarea atenției și perceperea trăsăturilor relevante și distinctive ale modelului;
- b) *procesele mnezice*, necesare memorării comportamentului modelului și stocarea lui într-o formă simbolică (enunț verbal, imagine etc.);
- c) *procesele de reproducere motorie*, care presupun folosirea reprezentărilor simbolice în ghidarea performanței imitative; practic, acum are loc imitarea modelului și realizarea comportamentului vizat; sunt implicate subprocesele memoriei – reproducerea și recunoașterea;

- d) *procesele motivaționale*, care sunt condiția reproducerii comportamentului modelului; întărirea externă acordată sau doar anticipată a făcut ca achiziția comportamentului să fie urmată de performanța imitativă; în situații diverse de viață cotidiană, recompensele sociale (admirația celorlalți, aprobarea, atenția, lauda) pot contribui la efectuarea cu succes a comportamentelor imitative.

1. Atenția

Indivizii nu pot învăța multe prin observație dacă nu percep corespunzător *trăsăturile semnificative* ale modelului. Procesul atenției determină ce e observabil în influențele modelului expus. Un număr de factori, unii presupunând caracterizarea observatorilor, alții presupunând trăsăturile activităților ca model și alții interacțiunile umane reglează cantitatea și tipurile experiențelor observaționale.

Printre determinanții atenției, modelele asociaționiste sunt de mare importanță. Indivizii cu care ne asociem, fie că îi preferăm sau ni se impun, delimitează tipurile de comportament care vor fi învățate cel mai eficient.

Oportunitățile pentru învățarea unui comportament agresiv, de exemplu, diferă de la membru la membru, în funcție de grupul la care aparțin (violent sau pacifist). Valoarea funcțională a anumitelor comportamente date de anumite modele influențează într-o mare măsură determinarea modelelor pe care oamenii le observă sau pe care le dezaprobă. Atenția asupra modelelor este influențată de atracția interpersonală. Modelele care posedă calități sunt asimilate, în timp ce modelele cărora le lipsesc caracteristicile esențiale sau care nu plac vor fi ignorate sau respinse.

Anumite modele sunt recompensatoare prin natura lor intrinsecă, încât mențin atenția trează perioade lungi, fiind ilustrate ca modelele televizate, de exemplu.

Spre deosebire de predecesorii lor care erau limitați în mare parte la modelele familiale, oamenii de astăzi pot învăța diferite stiluri de comportament de acasă, prin mass-media. Modelele televizate sunt atât de eficiente în captarea atenției, încât spectatorii învață fără prea mult efort (Band Grusec și Menleve, 1966).

Nivelul învățării observaționale este în parte determinat de componentele modelelor în sine. Mai mult, capacitatea de observare, de a procesa informația, scoate în evidență, cât de mult vor beneficia ei din experiențele observate și cât vor interpreta din ceea ce vad și aud.

2. Memoria

Oamenii nu sunt și nu pot fi influențați în mod semnificativ prin simpla observare dacă nu își amintesc ceea ce au observat. Pentru a profita de comportamentele modelelor, observatorii trebuie să rețină modelele în formă simbolică mai mult. Prin intermediul acestor simboluri, aceste experiențe sunt reținute în MLD (memoria de lungă durată). Ea este o capacitate umană de a reține simboluri. Învățarea prin observare se manifestă prin două sisteme reprezentationale: *imaginar* și *verbal*.

Anumite comportamente sunt reținute în imagini. Stimularea senzorială activează senzații ce determină percepții ale evenimentelor externe. Ca rezultat al expunerii repetate, acești stimuli produc modele comportamentale. Când lucrurile sunt corelate, mai exact când un nume este asociat cu o anumită persoană, este aproape imposibil să auzi numele fără a-ți imagina și persoana asociată numelui. În același fel, simpla referința a unei acțiuni observate repetat (conducerea auto, ca exemplu) activează și planul imaginilor vizuale ale acestuia. Imaginile vizuale joacă un rol important în învățarea prin observare mai ales în perioadele de început ale dezvoltării umane când abilitățile verbale lipsesc.

Al doilea sistem reprezentational presupune codarea verbală a evenimentelor bazat pe modele. Multe dintre procesele cognitive care reglează comportamentul sunt mai degrabă verbale decât vizuale.

Învățarea prin observare și retenția sunt facilitate de aceste coduri simbolice pentru că stochează o cantitate de informație în ele însele. După ce modelele de activități au fost transformate în imagini și simboluri verbale, aceste coduri de memorare devin ghizi pentru comportament.

Observatorii care codifică acțiunile bazate pe modele atât în cuvinte, etichete sau imagini, învață sau rețin comportamente mult mai bine decât cei care doar observă sau sunt preocupați mental de alte lucruri în timp ce le privesc.

În acord cu această codificare simbolică, repetiția servește ca un ajutor important în memorare. Multe comportamente învățate prin observare nu pot fi ușor stabilite datorită lipsei de oportunități sau interdicțiilor sociale. E, de asemenea, de interes major faptul că repetiția mentală în care indivizii își imaginează, manifestând un anumit comportament, mărește atât atenția, cât și eficiența (Bandura & Jeffrey, 1973; Michael & Maccoby, 1961).

Nivelul cel mai ridicat al învățării prin observare e obținut mai întâi prin organizarea și repetarea comportamentelor la nivel simbolic, apoi exersându-le.

Anumiți cercetători (Gewirtz și Stingle, 1968) au fost preocupați de condițiile care produc răspunsuri imitative pe baza cărora să se explice învățarea comportamentelor sau dezvoltarea ulterioară.

În primii ani, răspunsurile imitative ale copilului sunt evocate direct și imediat prin acțiunile modelelor însele. Mai târziu, aceste răspunsuri se conturează fără prezența modelelor mult timp după observarea directă.

Imitarea imediată nu are mare legătură cu funcțiile cognitive pentru că redarea comportamentului este ghidată de acțiunile modelului. Dimpotrivă, lipsa evenimentelor trebuie să fie reprezentată intern astfel, încât diferența dintre modelele concrete și cele imaginate este ca și diferența dintre a desena un automobil când îl avem prezent în față și a-l desena din memorie. În momentul desenării din memorie mâna nu schițează automat mașina spre deosebire de situația în care predomină imaginea dată de reprezentare și model.

3. Reproducerea proceselor motorii

Al treilea element component al modelelor implică construirea reprezentărilor simbolice în acțiuni concrete, ceea ce presupune o analiză a mecanismelor ideomotorii. Reproducerea comportamentului e realizată prin organizarea răspunsurilor sau reacțiilor spațiale și temporale în concordanță cu modelele. Astfel, comportamentul final poate fi separat în organizarea cognitivă de răspunsuri, inițierea lor, monitorizarea și redefinirea lor pe baza feedbackului informativ.

Volumul de învățare prin observare depinde de priceperi sau abilități.

Cei care învață și care posedă elementele constituente le pot integra ușor pentru a produce noi modele, dar dacă anumite componente lipsesc în ceea ce privește răspunsurile lor, reproducerea comportamentului va avea de suferit. Când există o deficiență, atunci predispoziția aptitudinală trebuie să fie mai întâi dezvoltată prin practică și prin imitarea modelelor.

Sunt, de asemenea, și alte impedimente la nivel de comportament prin a face ceea ce s-a învățat prin observație. Ideile sunt arareori transformate în acțiuni concrete, fără greșală de la început. Acestea presupun ajustări și eforturi preliminare. Discrepanțele dintre reprezentările simbolice și execuție servesc drept ghid pentru acțiunea concretă.

O problemă comună în învățarea priceperilor complexe este că indivizii nu pot de la început decât să se bazeze pe model. Este foarte dificil să ghidezi acțiuni de observare doar parțial sau să identifici corelațiile necesare pentru a realiza o legătură între reprezentare și reproducere. Abilitățile nu sunt perfectate doar prin simpla observare. Un instructor de tenis, de exemplu, nu dă începătorilor mingile de tenis, așteptând ca ei să descopere regulile.

În învățarea de zi cu zi, oamenii achiziționează o aproximare a noului comportament prin modele și ei îl redefinesc prin ajustări individuale bazate pe feedback informativ.

4. Motivația

Teoria socială a învățării distinge între achiziție și reproducere, pentru că oamenii nu reproduc tot ceea ce învață. Ei mai mult adoptă modele de comportament, dacă acestea sunt apreciate de către dânsii. Nu vor accepta modele negative sau care presupun sancțiuni.

Printre nenumăratele răspunsuri însușite din observare acele comportamente care par a fi eficiente sunt favorizate în detrimentul celor cu efecte negative (Hicks, 1971).

Datorită numeroșilor factori care guvernează învățarea prin observare, modelele prin ele însele nu vor crea automat comportamente similare la toți indivizii. Un model care demonstrează în mod repetat răspunsuri dorite determină pe alții să reproducă acest model, îl recompensează când reușesc și îl încurajează putând produce același efect la mai mulți oameni.

În orice situație dată, eșecul unui observator de a-și însuși comportamentul modelului poate rezulta din următoarele cauze:

- neobservarea acțiunilor relevante;
- limbajul neadecvat în explicare;
- incapacitatea de reținere a ceea ce a fost învățat;
- inabilitate fizică de a reproduce;
- experiența insuficientă.

În prezent se insistă asupra faptului că oamenii procesează și sintetizează informațiile acumulate prin experiență, anticipă consecințele diferitelor acțiuni, decid care comportament este eficace, care este valorizat de

societate și care nu, își autoevaluează performanțele și adoptă comportamentele ce le sunt favorabile. Din acest punct de vedere, teoria învățării sociale se situează la intersecția dintre teoria behavioristă și cea cognitivă.

În concluzie sunt imitate:

- în special acele comportamente ale modelului care au fost recompensate, și nu cele care au fost pedepsite;
- modelele cu un status superior, decât cele cu un status inferior;
- comportamentele modelelor considerate competente decât cele considerate incompetente;
- interacțiunea afectuoasă dintre model și observator facilitează imitația; atracția față de model și competența modelului interacționează în impactul lor asupra comportamentului imitativ;
- modele pe care observatorul le crede asemănătoare în anumite privințe cu el însuși (similaritatea favorizează imitația);
- recompensa financiară poate stimula mai mult imitația decât o fac sancțiunile sociale (aprobarea sau dezaprobarea celorlalți);
- există tendința ca modelele masculine să fie mai frecvent imitate decât cele feminine.

Utilizarea întăririlor sociale (atenția, lauda, aprobarea, recunoașterea valorii personale) de către profesor în mediul școlar, pentru mărirea frecvenței comportamentelor dezirabile, mărește șansele ca acestea să devină stabile și în mediul extrașcolar, unde elevul întâlnește deseori întăriri sociale asemănătoare.

Bibliografie:

1. Atkinson R.L., Atkinson R.C., Smith E., Bem D.J. Introducere în psihologie. - București: Ed. Tehnică, 2002.
2. Bandura A. Social learning theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1977.
3. Bandura A. Social foundations of thought and action: A social cognitive theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1986.
4. Bandura A. Social cognitive theory. In R. Vasta (Ed.), Annals of Child Development, 6. Six theories of child development (pp. 1-60). Greenwich, CT: JAI Press, 1989.
5. Bandura A. Self-efficacy: The exercise of control. - New York: W. H. Freeman, 1997.
6. Bandura A. Moral disengagement in the perpetration of inhumanities. Personality & Social Psychology Review, 3, 193-209, 1999.
7. Bandura A. & Walters Richard H. Adolescent aggression: a study of the influence of child-training practices and family interrelationships. - New York: Ronald Press, 1959.
8. Bandura A. & Walters R.H. Social learning and personality development. - New York: Holt, Rinehart & Winston, 1963.
9. Bruner J. Pentru o teorie a instruirii. - București: EDP, 1970.
10. Cristea Sorin. Dicționar de pedagogie. - Chisinau-București: Grupul editorial Litera. Litera International, 2000.
11. Cristea Sorin. Teoria învățării. Modele de instruire. - București: Editura Didactică și Pedagogică, RA, 2005.
12. Cristea Sorin. Coordonare generală. Curriculum pedagogic. Vol I. - București: Editura Didactică și Pedagogică, RA, 2006.
13. Cristea Sorin. Istoria, o cale de cunoaștere // Albulescu Ion. Doctrină pedagogice. - București: Editura Didactică și Pedagogică RA, 2007. Psihologia pedagogică. - București: EDP.
14. Dobridor Ioan Negreț. Știința învățării. - Iași: Polirom, 2005.
15. Gagné R.M. Condițiile învățării. - București: EDP, 1975.
16. Hayes N. Orrell S. Introducere în psihologie. - București: Ed. All, 1997.
17. Hilgard E.R., Bower G.H. Teorii ale învățării. - București: Editura Didactică și Pedagogică, 1974.
18. Neacșu Ioan. Instruire și învățare. - București: Ed. Științifică, 1990.
19. Piaget J. Psihologia inteligenței. - București: Ed. Științifică, 1965.
20. Sălăvăstru Dorina. Psihologia educației. - Iași: Polirom, 2004.
21. Skinner B.F. Revoluția științifică a învățământului. - București: EDP, 1971.
22. Thorndike E. Învățarea umană. - București: EDP, 1983.

Internet:

23. http://www.scribde.com/sociologie/psihologie/COMPORTAMENTUL-INVATAT20210231623.php#_ftn3
24. <http://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/ru/pavlov.html>
25. <http://tip.psychology.org/skinner.html>
26. <http://tip.psychology.org/bandura.html>
www.psychology.pl/download/key_studies/The-Bobo-Doll.ppt

Prezentat la 01.12.2010